

Відзначалось байдуже ставлення агітпропу РПК, райкомів ЛКСМУ, політінспекторів, сільбудів до антирелігійної пропаганди. Відчувався дефіцит антирелігійної літератури та малий відсоток підтримки громадськістю такого антирелігійного курсу. Тому, вищезгаданим органам наказувалось вжити відповідних заходів для організації повноцінної діяльності всіх осередків СВБ [11, арк. 4].

Таким чином, Спілка войовничих безвірників, як організаційна форма боротьби з Римо-католицькою церквою, не виправдала сподівань більшовиків. На Поділлі організаційне оформлення СВБ розпочалось дуже пізно та супроводжувалось численними прорахунками та проблемами. Фактор високої релігійності віруючого населення не дозволив радянській владі за допомогою даної організації витіснити Бога зі свого життя.

Список використаних джерел

1. Дудка Л. О. Спілка войовничих безвірників в антирелігійній пропаганді в Україні (20–40 роки XX ст.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 – «Історія України» / Л. О. Дудка. – Київ, 2005. – 21 с.
2. Євсєєва Т. Діяльність спілки «войовничих безвірників» України під час суцільної колективізації 1929–1933 рр. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 11. – С. 303–331.
3. Свистович С. М. Система радянських громадських об'єднань української СРР у 20–30 роки XX століття / С. М. Свистович // Проблеми історії України: факти. Судження, пошуки. – 2007. – №16. – С. 16–26.
4. Росовський В. Спілка Войовничих безвірників та її польська секція в боротьбі проти Римо-католицької церкви на Поділлі (20–30-ті рр. XX століття) / В. Росовський // Історія релігії в Україні: науковий щорічник. – Л.: «Логос», 2010. – Книга I. – С. 714–721.
5. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО). – Ф. П-29. – Оп. 3. – Спр. 430. – 24 арк.
6. Там само. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1516. – 51 арк.
7. Там само. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 181. – 250 арк.
8. Там само. – Ф. П-31. – Оп. 1. – Спр. 331. – 31 арк.
9. Там само. – Ф. Р-847. – Оп. 1. – Спр. 454. – 223 арк.
10. Постанови I Всеукраїнського з'їзду спілок безвірників. – Харків: 1-а друк. ДВУ ім. Г. І. Петровського, 1928. – 20 с.
11. ДАВО. – Ф. П-31. – Оп. 1. – Спр. 448. – 33 арк.
12. Там само. – Ф. П-31. – Оп. 1. – Спр. 533. – 35 арк.
13. Там само. – Ф. П-33. – Оп. 1. – Спр. 280. – 64 арк.
14. Там само. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1626. – 50 арк.
15. Там само. – Ф. П-29. – Оп. 1. – Спр. 436. – 90 арк.
16. Там само. – Ф. П-31. – Оп. 1. – Спр. 451. – 128 арк.
17. Там само. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 1558. – 46 арк.

References

1. Dudka L. O. Spilka voyovnychykh bezvirnykyv v antyreligiiynyj propahandi v Ukraini (20–40 roky XX st.): Avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spets. 07.00.01 – «Istoriya Ukrainy» / L. O. Dudka. – Kyuyiv, 2005. – 21 s.
2. Yevsyeyeva T. Diyal'nist' spilky «voyovnychykh bezvirnykyv» Ukrainy pid chas sutsil'noyi kolektyvizatsiyi 1929–1933 rr. / T. Yevsyeyeva // Problemy istoriyi Ukrainy: fakty, sudzhennya, poshuky: Mizhvid. zb. nauk. pr. – 2004. – Vyp. 11. – S. 303–331.
3. Svystovych S. M. Systema radyans'kykh hromads'kykh ob'yednan' ukraiyins'koyi SRR u 20–30 roky XX stolittya / S. M. Svystovych // Problemy istoriyi Ukrainy: fakty. Sudzhennya, poshuky. – 2007. – №16. – S. 16–26.
4. Rosovs'kyu V. Spilka Voyovnychykh bezvirnykyv ta yijy pol's'ka sektsiya v borot'bi proty Rymo-katolyts'koyi tserkvy na Podilli (20–30-ti rr. XX stolittya) / V. Rosovs'kyu // Istoriya relihiyi v Ukraini: naukovy shchorichnyk. – L.: «Lohos», 2010. – Knyha I. – S. 714–721.
5. Derzhavnyy arkhiv Vinnyts'koyi oblasti (dali – DAVO). – F. P-29. – Op. 3. – Spr. 430. – 24 ark.
6. Tam samo. – F. P-1. – Op. 1. – Spr. 1516. – 51 ark.
7. Tam samo. – F. P-29. – Op. 1. – Spr. 181 – 250 ark.
8. Tam samo. – F. P-31. – Op. 1. – Spr. 331. – 31 ark.
9. Tam samo. – F. R-847. – Op. 1. – Spr. 454. – 223 ark.
10. Postanovy I vseukraiyins'koho z'yizdu spilok bezvirnykyv. – Kharkiv: 1-a druk. DVU im. H. I. Petrovs'koho, 1928. – 20 s.

11. DAVO. – F. P-31. – Op. 1. – Spr. 448. – 33 ark.
12. Tam samo. – F. P-31. – Op. 1. – Spr. 533. – 35 ark.
13. Tam samo. – F. P-33. – Op. 1. – Spr. 280. – 64 ark.
14. Tam samo. – F. P-1. – Op. 1. – Spr. 1626. – 50 ark.
15. Tam samo. – F. P-29. – Op. 1. – Spr. 436. – 90 ark.
16. Tam samo. – F. P-31. – Op. 1. – Spr. 451. – 128 ark.
17. Tam samo. – F. P-1. – Op. 1. – Spr. 1558. – 46 ark.

Andrushchak R. I., postgraduate student of Department of history and culture of Ukraine of Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine, Vinnytsia), romanandrushchak@meta.ua

Anti-religious activities of the Union of militant atheists towards Roman-catholic church in Podilya region at the end of 20 years of the twentieth century

In this article the author studied anti-religious activities of the Union of militant atheists towards Roman Catholic Church, which was considered extremely powerful religious institution in Podilya region. In this region the Union of militant atheists and its branches began to implement anti-religious policy only at the end of 20s years of the twentieth century and its leading planned wide antireligious campaign against the Roman Catholic Church. Based on archival sources studied the specifics of this activity and the basic problems faced by the atheist organization in the struggle with this religious confession. The author believes, that given the high religious consciousness of religious Roman Catholics and the system of internal organizational failures towards anti-Catholic propaganda strategy, Union activity in this area was not effective, and it forms the conclusion of the failure of the bolsheviks set goals.

Keywords: Roman Catholic Church, Podilya, the Union of militant atheists, anti-religious propaganda, soviet authorities.

Андрущак Р. И., аспирант кафедры истории и культуры Украины, Винницкий государственный педагогический университет им. Михаила Коцюбинского (Украина, Винница), romanandrushchak@meta.ua

Антирелигиозная деятельность Союза воинствующих безбожников относительно к Римско-католической церкви на Подолье в конце 20-х гг. XX века

Автором исследовано антирелигиозную деятельность Союза воинствующих безбожников в отношении к Римско-католической церкви, которая была чрезвычайно влиятельной религиозной институцией на Подолье. Несмотря на то, что в этом регионе свою антирелигиозную деятельность Союз воинствующих безбожников и ее ячейки начали осуществлять только в конце 20-х гг. XX в., их руководством была запланирована широкая антирелигиозная кампания против Римско-католической церкви. На основе архивных источников изучено специфику этой деятельности и определены основные проблемы, с которыми столкнулась атеистическая организация в борьбе именно с этой религиозной конфессией. Автор считает, что из-за высокого религиозного сознания верующих католиков, и системы внутриорганизационных просчетов по стратегии антикатолической пропаганды, деятельность Союза в данной сфере была малоэффективной, что формирует вывод о невыполнении ею, поставленных большевиками целей.

Ключевые слова: Римско-католическая церковь, Подолье, Союз воинствующих безбожников, антирелигиозная пропаганда, советская власть.

* * *

УДК 93/99(4/9)«1941–1970»

Гай-Нижник П. П., доктор історичних наук, академік Української академії наук, завідувач відділу історичних студій, Науково-дослідний інститут українознавства (Україна, Київ), Hai-Nyzhnyk@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ ОСНОВНИХ ЗАСАД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ (АГРАРНОЇ) ПОЛІТИКИ МАЙБУТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ МОДЕЛІ ОУН(Б)

Висвітлюються концепція основних засад бачення ОУН(Б) політики в галузі сільського господарства відповідно до її моделі побудови Української Держави, що вироблялася і сповідувалася Організацією в середині та у другій половині XX ст.

Ключові слова: аграрна політика, сільське господарство, колгоспна система, ОУН(Б), земельне питання, Українська Держава.

Розкол ОУН у 1940 р. й виокремлення внаслідок цього з лав Організації крила прихильників С. Бандери (революційного проводу ОУН) висунуло на порядок

денний перед керівництвом ОУН(р) вироблення власної політичної програми та моделі майбутньої Української державності. Зокрема, актуальною частиною в ній мало б стати й висвітлення також й контрверсійного та нагального на той час питання щодо землі та селянства, тобто бачення провідом ОУН(б)¹ шляхів розв'язання аграрного питання та ведення сільськогосподарської політики в майбутній Українській Державі.

Українська Держава, у баченні ОУН(б) мала б бути суверенною і соборною державою із владарюванням у ній українського народу [16, с. 28]. Шлях її здобуття – національна революція. Проте у випадкові коли б чужоземна військова сила у війні проти СРСР просувалася б фронтом через українські землі й окупувала б їх, зауважувалося у травневих (1941 р.) внутрішньопартійних «Політичних вказівках» ОУН(б), що зрештою невдовзі й сталося, завданням Організації у такій ситуації було не допустити аби Україна була тільки тереном розвою чужих сил з ворожою Москвою (а потім – об'єктом іноземного заволодіння). «Навпаки, – вказувалося у тій інструкції, – власною боротьбою, будуванням власної держави власними силами та за власною ініціативою здобути собі ролію підмету і партнера, учасника війни та співтворця нового ладу на руїнах московської імперії» [1, с. 51]. Невдовзі, після нападу Німеччини на СРСР, Актом проголошення Української Держави у Львові від 30 червня 1941 р. ОУН(б) спробує втілити цю стратегію у дійсність [8].

Що ж до господарського й суспільного життя, то, перш за все, уся економіка країни та соціальна сфера, як зазначалося у програмових засадах Організації в квітні 1941 р., мали б бути підпорядковані плановій організації на засадах рівності усіх українців у своїх правах і обов'язках перед нацією й державою, а власником усієї землі й вод, підземних і надземних багатств, промислу й шляхів комунікації оголошувався сам Український Народ та його держава. Планувалося інтенсивна розбудова всіх галузей народного господарства, щоб воно стало основою могутності Української Держави, за принципом: «пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян – ініціативою, власністю, організованістю й контролем держави – в одну нерозривну цілість» [10, арк. 50; 16, с. 28–29]. Крім того, у життя було би втілене «законне обмеження зисків, усунення всякої спекуляції та самоволі й недбалства в господарці», тобто застосовано державну регуляцію і контроль позичкової (кредитової) політики [10, арк. 50].

У майбутній Українській Державі мав бути запроваджений також «поділ на різні заняття й фахи та відповідно до цього виробничі й професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих» [10, арк. 50; 16, с. 28] (тобто фактично – класократичний солідаризм), але при цьому відбувалося б «знищення всіх привілеїв, поділів і різниць на класи та усіх інших пережитків і пересудів» [10, арк. 50; 16, с. 30].

¹ У різні часи та частина ОУН, що об'єдналася навколо С. Бандери та в подальшому визнавала його особу за провідника, називалася по-різному: ОУН-революціонерів (ОУН-р), ОУН самостійників-державників (ОУН с-д), ОУН (бандерівці) чи ОУН (С. Бандери) – ОУН(б). Аби уникнути плутанини чи непорозуміння, а також за для зручності читача, я називатиму цю Організацію уніфіковано – ОУН(б).

Сільське господарство, як передбачалося програмними постановами II Великого збору революційного (бандерівського) провідом ОУН (квітень 1941 р.) [7], мало розвиватися під гаслом: «Українська земля – українським селянам» [10, арк. 50; 16, с. 28–29]. Колгоспну систему в Українській Державі мало б бути ліквідовано, але не одразу, а поетапно й, знову ж таки, під щільним державним керівництвом. Зокрема, під час революційного зриву владу в колгоспах мали б перебрати на себе «виборні революційні комітети», а сама «перебудова большевицької невірної господарки на вільну господарку українського народу буде відбуватися ступенево й пляново так, як це допускати економічний і політичний інтереси української нації, про що дбати Українська держава, а не самовільними, нагальними методами, які загрожували б руїною господарського життя» [10, арк. 50; 16, с. 33–34]. Боротьба з колгоспною системою велася б під такими гаслами: «а) проти невірності в колгоспах, проти економічного визиску колгоспників та проти большевицької системи оподаткування сільського господарства; б) проти диктатури в колгоспах ставників московсько-большевицької влади комуністів та активістів; в) за повну самоуправу та господарську свободу сільськогосподарських артільей» [10, арк. 50; 16, с. 33–34].

Водночас ОУН(б) виступала за те, аби по знесенню колгоспної системи українські селяни самі зорганізували своє господарство й кермували ним, «згідно з добром працюючих і цілого українського народу», а також за право приватного землеволодіння для селян, проте «у межах трудової норми, без права на спекуляцію землею» [10, арк. 50; 16, с. 33–34]. Тож в Українській Державі було б запроваджено «обмежене приватне, кооперативне й спілкове право власності на господарювання землею й верстатами для тих, які на них працюють» [10, арк. 50; 16, с. 33–34].

У статті «За зміст державного життя», під гаслом «Відбудова хліборобської верстви», Я. Стецько більш розлого й ґрунтовно виклав фактично офіційну концепцію селянської (аграрної) політики в державній моделі ОУН(б). Такий висновок можна зробити з того, що вказану статтю було включено до Інформаційного листка для учасників Третьої Південної похідної групи ОУН(б) в часі її походу в Осередню (Центральну) Україну в липні 1941 р., вже після проголошення Акту про відновлення Української Держави, яка мала встановлювати там владно-адміністративні органи Українського Державного Правління, на чолі якого, власне, й стояв Я. Стецько [4; 8]. У ній, між іншим, зазначалося, що націоналізм (націократія) визнає національною власністю, зокрема землею, як вартість, що її не творить людина, а тільки працює на ній, управляє нею... Нею спекулювати ні марнотравити її не вільно. Мобільність її регулює держава, яка вгнезвивляє своєвільне диспонування нею [2, с. 98–101].

Відповідно до концепції органічності нації, як традиційної родової єдності, впливала як засада форма власності: індивідуально-родове, а не колективне землеволодіння. Відповідно ж, українське хліборобство – це основна суспільна верства, яка є тривалим консерватором національної ідеї, зберігачем традиції і прихильником суворой героїчної моралі, тривалості подружжя й родинної єдності, остоєм, моральним і фізичним відродителем народу та його кормителем. «Укр[аїнська] Держ[ава], –

значав Я. Стецько, – спиратиме відбудову хлібороб[ської] класи /верстви/ на встановлення та зміцнення середнього трудового землеволодіння, на закріпленні по введєнні індивідуального родового принципу землеволодіння на захисті добра родині, до тривалого і повного забезпечення їх достосовує величину господарства» [2, с. 98].

Держава мала регулювати «мобільність» землі, запроваджувати верхню та нижчу межу, поза якими роздріблювати чи збільшувати господарства буде заборонено. Ключем при творєнні господарств було б встановлення самодостатньої господарчої одиниці, яка могла б забезпечувати існування родини. Тож при будові нового аграрного ладу мусили б застосовуватися наступні базові принципи.

Колгоспи мали би підлягати поділові за індивідуальним родовим принципом. Це означало, що працюючі у колгоспах та інші селяни, визначені державою, одержать для індивідуального родового землеволодіння таку кількість землі, що за будь-яких незгод чи криз буде вистачаючою для забезпечення родини, її розвитку та експорту (продажу лишків, обсяг якого також мала встановлювати й регулювати держава). Аграрне перенаселення мало б регулюватися планомірною господарською політикою держави «шляхом приміщення селянських решток в інших галузях національної продукції і творчості, пристосуванні діла неурожайних досі терєнів і т.д., як теж планово ведєної кольтонізації у рідше заселєнні території Укр[аїнської] Держави» [2, с. 99].

Радгоспи частково мали бути поділені за тотожним принципом та, як і колгоспи, у більшості переорганізовані у державні чи суспільні господарства на нових засадах. Це, зокрема, стосувалося сільськогосподарських установ, агрокультурних інституцій, дослідних станцій–питомників расової культури і рослин, агрономічних шкіл тощо. Керівниками державних господарств призначалися б заслужєні в боях особи, які безпосередньо виявили б бажання займатися такою справою; «з огляду на потребу ділового ведєння і призначєння до землі держава може узгляднити в поодиноких випадках наслідне керівництво державним господарством, коли наслідники матимуть замилювання хліборобського діла» [2, с. 99]. За обопільною згодою кооперативи мали би можливість запросити механізовану допомогу в держави для обробки землі.

Індивідуальне право власності на землю мали би передовсім українці, а серед інших національностей – ті, що активно і лояльно співпрацюватимуть з українською владою, боронитимуть Українську Державу «та будуть етично і культурно подібні укр[аїнському] типові» [2, с. 99]. Допущєні до володіння землею особи мусили б мати (здобути) відповідні кваліфікації й повинні були б вести так хліборобську справу, аби не вдаватися до взяття земельної ренти у випадках, коли вона відіграватиме антисоціалну функцію. Чужинцям же (не громадянам Української Держави) землі на її території набути не було б дозволено.

Першість у будь-якій галузі сільського господарства мали би родини загиблих у революційній боротьбі, боях, тюрмах, інваліди війни, сім'ї воєнків та усі ті, що життям чи свободою ризикували за Українську Державу [2, с. 99–100]. Таке ж твердєння, як і в статті Я. Стецька, містилося й у вироблєних в ОУН(б) напередодні німецько–радянської війни «Вказівках на перші дні організації державного життя» [24, арк. 35].

Хліборобська верства мала розвиватися на історично традиційних і питомо українських засадах як фізично, так і духовно, а для захисту селян та їхнього способу життя передбачалося виробити окреме хліборобське законодавство і судівництво.

Планувалося також, що самозорганізованє й автономне за своєю специфікою селянство розв'язуватимє свої справи та реформи за допомоги держави через представників свого професійного напрямку.

Селянин міг підлягати й вивласненню (конфіскації землі чи майна) у випадкові, коли б його діяльність оберталася б на шкоду державі, або коли він «ненормально вєстимє особистє й родинне життя та за всякі проступки державного суспільного ладу» [2, с. 100]. Тоді його майно переходило би до дітей–своєнків, а за їх відсутності – долю майна вирішувала б хліборобська організація за співучасті державного чинника.

Лісництво, ловєцтво, рибальство, городництво, як споріднені із хліборобством, включалися до загальної політики господарської верстви. Лісові ж площі мали належати державі чи громадським інституціям. У приватній власності залишалися б площі, що були б визнані непридатними удержавленню чи муніципалізації.

Планувалося, що держава повинна буде сприяти всебічній інтенсифікації сіл, трудових індивідуальних родових господарств та пристосування їх до ринкових відносин, а також посилюватимє сільськогосподарське виробництво, підтримуватимє «здоровє кооперування села, яке перетворюватимє продукти сільського господарства», надаватимє дешевий продукційний кредит та упорядковуватимє селянське землеволодіння там, де воно хаотичне. Стверджувалося також, що держава: «при порозкидуванні землі поодиноких власників перевєде комасацию та дбатимє за меліорацию»; турбуватиметься про агрокультуру та агроосвіту; перейматиметься про всебічне забезпечєння хліборобської продукції та експорту; сільську торгівлю й відбір продуктів сільського господарства включить у загальний план підтримки хліборобського стану і політики прохарчування народу (при цьому зауважувалося, що «міські землі підлягатимуть тим самим засадам що сільські») [2, с. 100].

«Хліборобство, – йшлося у статті Я. Стецька, – самоорганізованє за почином політичної організації ОУН, і в своєрідному розумінні, автономно влаштуючи відбудову і закріплення своєї верстви своє проф[есійне] представництво, відділювати буде нахід в Державній Раді Праці, що об'єднає репрезентантів усіх верств і професій» [2, с. 100]. Крім того, запевнялося, що Українська Держава:

– «ліквідовуючи поступєнно колективістичну господарку і командний стиль життя, що його провести хоче в укр[аїнське] село Москва, несучи марксизм та соціалізм у хліборобстві, не допустить до перенесєння на рільну принципів капіталізму, рідного брата марксизму»;

– «не допустить переносити принципи конто розміну всякої якости в кількість, заміну індивідуальної відповідальности наявного і контрольованого зусилля людини на землі сумою абстрактно річевих зобов'язань договорних капіталіста, почин всякого діла під кутом, щоб здобути найбільшу кількість грошей, які при капіталізмі не служать єдино засобам для перевєдєння господарських розрахунків, як у хліборобській творчості, але для доходів від анонімного капіталу»;

– «від відтинання купонів У.Д. захищатиме у хліборобстві закон землі проти закону капіталу» [2, с. 100–101].

Зрештою наголошувалося, що спадкове право щодо ділення землі зберігатиме свою силу в Українській Державі, проте лише тоді, «коли спадкоємець власної ріллі працює виправдає одержане право власності на основі ділення, а не житимемо з земельної ренти», а відтак мав діяти засадничий принцип: «право спадкове мусить бути затверджене обов'язком власної праці, щойно дає дефінітивне право власності» [2, с. 101].

Загалом же у державі планувалася повна зайнятість усіх працездатних громадян, позаяк «тільки праця й її видайність є мірилом вартості кожної одиниці та основою її суспільного становища» [10, арк. 50; 16, с. 28–29].

Відповідно до прийнятих програмових положень і мети, ОУН(б) готувалася до відновлення української державності й вже в червні 1941 р., невдовзі після нападу Німеччини на Радянський Союз стала на шлях втілення цього завдання.

Утім, дійсність власного урядування на місцях змушувала корегувати теорію із практикою. Місцеві адміністрації мусили доводити до відома населення позицію ОУН(б) щодо своєї політики на селі. При цьому реалії життя вносили до неї певні корективи: так, наприклад, якщо у постановах II Великого (надзвичайного) збору ОУН (квітень 1941 р.) передбачалася ліквідація колгоспної системи, то вже у «Вказівках на перші дні організації державного життя» [3, арк. 34зв–35], виданих Проводом Організації напередодні німецько–радянської війни, як і в статті Я. Стецька «За зміст державного життя», під гаслом «Відбудова хліборобської верстви» (яку було включено до Інформаційного листка для учасників похідних груп ОУН(б) [2, с. 98–101]), зазначалося на поступовій (поетапній, ступневій) реорганізації колгоспів і радгоспів. Нерідко така відмінність призводила й до різного підходу місцевих проводів до вирішення колгоспної проблеми, коли в одній місцевості, керуючись рішеннями II Великого збору ОУН(б), колгоспи касувалися, а в інших – тимчасово зберігалися, якщо місцева влада брала до відома вищевказані «Вказівки» чи «Інформаційні листки» з цього приводу.

Так, у закликіві українського революційного проводу Стрийського району на Львівщині до сільських революційних проводів і громадян Стрийщини від 18 липня 1941 р. наказувалося: «Державні господарства (радгоспи) вести, як і досі. Колгоспи працюють нормально. Людей, що самовільно залишають працю в радгоспах і колгоспах, передавати Районовому проводові для покарання за саботаж» [19, с. 274].

Натомість, ось як пояснювала позицію ОУН(б) в аграрному питанні у статті «Наша сила в нас самих» газета «Воля Покуття» від 31 липня 1941 р.: «Колгоспи і радгоспи, що є штучними на нашому ґрунті й тому наскрізь шкідливими, будуть ступенево в державному будівництві скасовані» [14; 15, с. 211]. При цьому роз'яснювалося, що лише приватна власність є органічною для господарювання в українському селі, а відтак за доцільне буде створення потужного середнього трудового господарства як основи розвитку аграрного сектора. Розмір же земельного наділу, що буде наданий після скасування колгоспної системи, залежатиме від можливостей конкретної родини обробляти виділену ділянку землі.

Ось як, наприклад, організовувалися районні управи на Рівненщині та в чому мали полягати їх перші заходи

з налагодження української державної влади (станом на 19 липня 1941 р.). Перш за все, районні управи до встановленої дати (в цьому випадкові – до 3 серпня) мали подати до окружної управи персональний склад районних та сільських управ із переліком керівників усіх відділів (за встановленою формою). Господарчий відділ мав: 1) зібрати, інвентаризувати та забезпечити майно та устаткування державних й громадських установ і підприємств, призначаючи до цього певних людей та, в разі потреби, скористатися допомогою міліції; 2) забезпечити збір врожаю, організовуючи, за потреби, робітничі дружини, які могли за винагороду працювати в одноосібних чи колективних господарствах (колишніх колгоспах і радгоспах); 3) намітити й негайно представити окружній управі кандидатів на комісарів радгоспів (колгоспів) та підприємств; 4) забезпечити, аби земля і маєтки лишалися у користуванні тих, що працювали на них перед німецько–радянською війною; 5) без власницької господарства віддати в користування відповідним родинам; 6) організувати постачання німецької армії за відповідними рахунками (у випадкові не пред'явлення таких, належало списувати відповідні акти за підписом свідків); 7) обрахувати статистику господарств: кількість засіяної та незасіяної землі (за можливості за родом плодів), кількість наявного живого інвентаря, порівняно з його станом до німецько–польської війни; 8) усталити запаси збіжжя, паші й живого інвентаря, подаючи продажу спроможні села [22, арк. 1–2]. Голови ж сільських управ, секретарі та уповноважені колгоспів мали з'явитися до територіальних адмінцентрів на наради для одержання інструкцій в справах адміністративних і господарських [21, арк. 91–92].

Сільські управи, крім того, як видно з витягу з протоколу №1 зборів голів і секретарів громад, які відбулися в Лопатині 23 липня 1941 р., мали подати письмово чи існував ще в селі колгосп, який його обшир, причини і час ліквідації; скликати сільські земельні комісії, половину всього збору (без огляду на приналежність поля) належало забезпечити для держави; віддати землю колгоспу колишнім власникам (окрім фільварків тощо), а також біднякам села; землю вивезених (депортованих) людей віддати їхнім родинам; малоземельні жиди, які особисто працювали на ріллі, могли зібрати 50% врожаю, інша частина належала урядові села; по жнивях усі землі мусили бути приготовлені до управи і засівів під загрозою конфіскації майна і вивезення до робітничих таборів [21, арк. 67–69]. Невдовзі ж, 3 вересня 1941 р. Провід південних українських земель видав інструкцію, у якій передбачалися колегіальний розподіл землі шляхом обрання спеціальних комітетів та її приватизація [26, с. 51].

Тим часом у Провід Організації почали надходити звіти похідних груп, в яких в тому числі й повідомлялися про окремі аспекти сприйняття аграрних засад, словидуваних націоналістами. Там, у центральних і південно–східних областях, їх очікували інші умови, інакша, ніж у підпольській Україні, трансформована комуністичним терором, народна свідомість. Заляканість людей вражала прибулих оунівців.

Так, наприклад, 13 липня 1941 р. в Інформаційному листку для учасників Південної похідної групи ОУН(б) застерезливо повідомлялося про цілковиту інертність українського населення на південний схід від Збруча:

«Міліції не організують. Ждуть на наказ («Як нам скажуть, то зробимо»), а хто має дати цей наказ, не знають). Управи не організують, рівно ж ждуть на наказ. Своїх думок не висказують. По дуже довгій розмові старші розговорюються, при цьому тужать за царськими часами, мовляв, добре було жити. З молоддю немає прямо з ким говорити. Найбільше розмовляють жінки і від них можна дістати найбільше інформацій. До жидів чують ненависть, але немає ніякої там реакції. Брак ініціативи місцевого населення. Не є радо бачений в нім[ецькій] влад[і]. Тому дозволили навіть (перший випадок) перекладникам піти «в народ», організувати міліцію, самоуправу, пропаганду на терені Проскурівщини. Для налагодження цих справ віддають 10 авт до диспозиції. Одиноко тільки кинулися на розбирання колгоспного майна (живий інвентар і машини), бере той, хто може. В розмовах висловлюють свою байдужість у відношенні до цього: чи буде колгосп, чи ні. Про харчі дещо тяжче. Населення дає його, але рівно ж не з власної ініціативи. (Треба наказувати). Це може змінитися у відношенні до пох[ідних] груп, з огляду на працю, яку вони дають. Справа підвод буде теж відай не легкою. Загально можна схарактеризувати населення так (на основі заподаних інформацій цілковита інертність, брак віри в зміну перестрашення, при звичаєння все робити на наказ згори)» [2, с. 71–72].

Не менш пригнічені відомості надходили й з Житомирщини (звіт від 17 липня 1941 р. з м. Житомира): «Загал населення зубожілий, не мають що їсти, брак зовсім хліба. Люди обдерті, босі, хати обірвані, опущені, почорнілі, тини поламні, церкви порозбивані або замінені у шпихліри. Сумний – опущений зовнішній вигляд українських сіл. [...] Вражіння загальне – це одна велика руїна. [...] Не вірять у Самостійність, бо не бажа[ють] її і тому уважають, що німці завоювали Україну і що тепер буде тільки трохи життя, так як було – більш не буде. Зовсім брак молоді, так є у селах і так у містах. Богато молоді є дійсними комсомольцями, що вірять в ком[уністичну] ідею. Комунисти мали ідею, мали сильну пропаганду і це дуже багато. Німці не мають ні одного, ні другого. [...] Нині треба людей будити не зі сну, а зі страху... Народ в основі своїй зовсім здоровий і здібний до державного життя. Брак головно інтелігенції, вона була чужа переважно, наша ж знищена, вивезена. Місто було чуже, таким і осталося» [2, с. 86–87].

З огляду на такі обставини провід Організації підготував спеціальну інструкцію для селян, в якій було відображено програмові засади ОУН(б) та ставлення Організації до колгоспів та розподілу землі [11, арк. 62]. Третя похідна група ОУН(б), що вийшла з Проскурова до Центральної України, мала при собі «Інформативний листок» (від 18 липня 1941 р.), в якому містився витяг з праці Я. Стецька «За зміст державного життя» із роз'ясненнями щодо гасел державного життя та концепції розв'язання земельного питання. Похідні групи не лише везли з собою національну символіку, портрети С. Бандери, листівки, агітки й відбитки програмових постанов II Великого збору ОУН(б), накладу яких однаково катастрофічно не вистачало, а й намагалися організувати їхній друк безпосередньо в місцях постою у Центральній та Східній Україні.

Це очевидно мало певну користь, позаяк чим далі, звіти похідних груп ставали оптимістичнішими, проте лише частково. Ось що повідомляла одна з похідних

груп ОУН(б) на Київ: «По сусідніх селах ми зробили збори у колгоспах, перевибрали власти. Люди вже приступили до праці. Люди тут на Київщині дуже гарні, свідомість національна дуже глибока. Всі горнутья до нас надсподівано. Правда – страшно бідні й через цю біду сварятья за кожне поліно і за кожну курку. Нас годують, чим можуть, хоча самі мало мають і тому мусимо користати з допомоги німецьких військових кухонь. Відшукали ми вже тут й підпільників – ще бувших Петлюрівців. Гарні люди, працюємо над ними.

Всі хочуть Самостійної України, але без колгоспів. Нема ні одного, що хотів би остати в колгоспах. [...] Національний ґрунт – несподівано добрий. Крашій, чим у богатях околицях Галичини, більше відсталих» [2, с. 76–77].

Разом з тим виявлялися й певні складнощі не лише економічного характеру, а й суспільно-політичного. Дійсність підрадянської України була суперечливою, пригніченою страхом й неоднозначною.

Так, у звіті командування Північної похідної групи про становище в Житомирській області від 21 липня 1941 р. окрім констатації того, що у місцевого населення «національна свідомість пририта, зокрема, по містах, ніякого політичного вироблення», окрім як в поодиноких людей з СВУ й інших різних підпільних організацій, звучали й певні застереження. «Ми насправду є одинокою найсильнішою політичною організацією. – зауважувалося у звіті, – Одначе мусимо уважно поставитися до місцевих революціонерів і ставити на місцевому елементі. Ми можемо бути помічною силою, ініціативним та організуючим чинником, не сміємо перегонювати... Самими гаслами і пропагандою не здобудемо народ, якщо він не буде мати хліба, праці і не буде впорядковане життя. Одначе треба двигнути народ і поставити перед ним велику ціль: Самостійність і власну владу!

Уважаю, що не дуже то зручно так нагально наживуватися зовні з фірмою ОУН і іменем провідника. При роботі їм виказати, хто ми і за що боремося. [...] Зараз є ми у Київщині і ждемо тільки нагоди якнайскоріше вдертися з першими стрілами у Київ.

Текст [проголошення] Української Державности ми змінили в дусі відновлення, бо Українська Держава існувала, тільки уряд був нам ворожий. Не розв'язавши справи державности в засаді, не бачу можливости практичної діяльности нашого уряду. Силою забороняють. Це буде наш історичний акт. Ми його зробимо, спопуляризуємо і скапіталізуємо та переходимо до поставлення нашої Організації та роботи, розчисленої на довгі роки» [2, с. 114–115].

Відтак похідними групами, зокрема на Житомирщині, було зроблено такі висновки: «До вирішення економічного питання Українським Урядом, не вільно переводити [у] господарці жадних змін. Колгоспи лишаються як переходові, усі спільно мусять приступити до збору збіжжя і опісля поділять його поміж усіх громадян села. До цього часу Уряд Укр[аїни] видасть потрібні розпорядки. Самовільно ділити колгоспів не вільно. У містах усі держ[авні] склепи перебирає Мись[ке] Управління і пускає в рух наразі як власність міста, наставляючи своїх урядовців» [2, с. 87].

По прибутті до Центральної та Східної України похідних груп, частина членів яких були наддніпрянцями-емігрантами, там організувалася місцева влада, а народові доносилися оунівська концепція державно-

політичного ладу та суспільно-господарських відносин в майбутній Україні, створювалися обласні та окружні управи.

Після придушення німецькими окупантами проголошеної 30 червня 1941 р. Української Держави й початку терору та репресій проти націоналістів-революціонерів, з початку 1942 р. перед бандерівською ОУН постало нагальне питання зміни свого ставлення до нацистського Райху та перегляду тактики й стратегії щодо боротьби за державність. Водночас настав час й аналізу власної державотворчої теорії та ідеологічних засад з огляду на досвід практики розбудови Української Держави протягом 1941 р. та відомостей і спостережень від похідних груп про народні настрої й сприйняття програмових постанов ОУН населенням Осередньої (Центральної) та Південно-Східної України.

Водночас, з часом, після звітів похідних груп з Центральної та Східної України, провідні діячі Організації визнали необхідність певних змін у програмових засадах, зазначаючи: «Це правда, що не всі постанови II Великого Збору були безспірні. Корективи, які внесли націоналісти з ОСУЗ, допомогли до зформулювання спільних позицій, і не в аспекті відхилення в бік соціалізму, а якраз навпаки» [18, с. 105].

На той час, в травні 1943 р. до керівництва головним проводом ОУН(б) прийшов Роман Шухевич, а Організація змінила додаток до назви з «революційної» на «самостійників-державників», тобто ОУН(р) стала ОУН(с.-д.). Тож вже за два роки на Третьюму Великому (надзвичайному) зборі ОУН(б) у 1943 р. (21–25 серпня) [6] було обрано новий склад керівництва Організацією. Центральний Провід очолило Бюро Проводу, а саме: Р. Шухевич, Д. Маєвський та Р. Волошин. М. Лебідь посів посаду шефа закордонної референтури й виїхав до Західної Європи. На Волині й Поліссі рух продовжив очолювати Д. Клячківський (Клим Савур), в Галиччині – Р. Кравчук, в Центральній та Східній Україні – В. Кук. Службу безпеки вів М. Арсенич, а пропаганду провадив М. Прокоп [12].

Стосовно ж сільського господарства, то, перш за все, планувалося знищення «експлуаторсько-кріпацької системи в організації сільського господарства», тобто – примусового колгоспного способу життя. При цьому ОУН(б) наголошувала, що вихідним принципом своєї позиції щодо селянського питання, виходить з того постулату, що «земля є власністю народу» [27, арк. 53–54]. З огляду на це ОУН(б) виступала за безкоштовну передачу селянам західноукраїнських областей земельних володінь поміщиків, монастирів і церков. Загалом же український уряд (тобто державний уряд, створений на базі бандерівської ОУН) не буде нав'язувати селянам ніякі форми землекористування [27, арк. 53–54].

Тут, гадаю, варто доповнити зазначене роз'ясненням щодо здавна наболілого для українського народу земельного питання, яке у програмних положеннях III Великого (надзвичайного) збору ОУН було викладено хоч і однозначно, проте надто узагальнюючими тезами. Утім бачення цієї сфери державного будівництва керівництвом ОУН(б) напередодні III Великого збору було оприлюднено 15 липня 1943 р. К. Савуром (Д. Клячківський) у його «Розпорядженні в справі землеволодіння» від імені Головного командування УПА як найвищої й водночас суверенної влади на звільнених

землях України [9, арк. 1; 23, арк. 1, 14]. Ось його основні засади (що вочевидь мали поширюватися на підконтрольні УПА та ОУН(б) терени колишньої підпольської України):

– усі землі з їхніми водами, надземними та підземними багатствами України ставали власністю українського народу;

– на усіх звільнених від німецьких і радянських окупантів землях «принципово» скасовувалася колгоспна система, а натомість впроваджувалася приватна селянська власність;

– усі землі колишніх землевласників (фільварків) і землі колишніх польських колоністів мали перейти у власність українських селян;

– розподіл колгоспів і радгоспів, фільварків і господарств колишніх польських колоністів, приватну власність між єдиноособниками, безземельними й малоземельними господарствами мусіло б здійснюватися місцевою цивільною управою, затвердженою УПА, та земельними комісіями, що мали бути обрані загальними зборами;

– нормою наділу для єдиноособних приватних господарств могла бути така кількість землі, яка, з одного боку, давала би можливість вести самозабезпечене господарство, а з іншого – аби наділ міг би оброблятися силами цієї родини;

– якщо більша частина колгоспників не забажала би розділу колгоспу на приватні одноособні господарства, то їм залишалося б колгоспне господарювання на артільних засадах (такий колгосп ставав би також і винятковою власністю його членів);

– машинно-тракторні станції (МТС) планувалося перетворити на загальну власність певного району, котрий обслуговувався б на артільних засадах;

– приватні землі селян української та інших національностей, що загинули під час військових дій, або ж були закатовані більшовиками, німцями чи поляками, віддавалися б у спадок їхнім родичам до 4-го покоління, а коли б таких не було – найбільш бідним селянам тієї місцевості;

– земля, як найбільше багатство українського народу, не мусила б порожніти, а мала оброблятися й засіватися (слідкувати за цим були зобов'язані господарські управи);

– усі ліси та води оголошувалися складовими спільної власності українського народу, користування ними мала встановлювати громадська управа, а господарство провадити Дирекція лісів [9, арк. 1; 23, арк. 1, 14].

У цілому ж у цій сфері народного господарства, відповідно до «Розпорядження про впровадження приватної власності на землю, наділення нею українських селян та спільну власність над лісами і водою», було однозначно підсумовувано, що: а) «касується засадничо колгоспна система, запроваджена більшовиками, і впроваджується приватна селянська власність»; й б) «всі землі бувших власників землі (фільварків) і землі польських колоністів переходять на власність українських селян» [13, с. 4–5]. З огляду на вищевказане «Розпорядження» й відповідно до наказу головнокомандуючого УПА К. Савура, до 30 серпня 1943 р. усі сільськогосподарські землі мали б бути розділені, зорані та засіяні. Зазначу принагідно, що наказ цей частково вдалося втілити у життя на підконтрольних УПА теренах (нині є відомими анкетні листки власників наділів, опис ділянок та кількості наданої землі селянинові та її призначення тощо), проте

через плин фронту та каральні рейди окупантів закріпити на довготривалий час цю земельну реформу не вдалося.

Водночас той проект державної моделі засвідчив не лише відкинення націоналістами–бандерівцями комуністичних принципів господарчої організації суспільства, а й заперечення капіталістичного шляху розвитку економічних взаємин; натомість визнавалася як колективна, так і індивідуальна власність, а загалом в державі домінуючою мала б стати національно–державна власність у промисловості (великий бізнес), кооперативно–колективна для середнього бізнесу та усі види власності й організації справи для малого бізнесу, ремісництва та селянського господарства.

Вищезазначене свідчить, що в економіці провідні діячі ОУН(б) були прихильниками соціалістично–солідаристських господарчих теорій (не плутати із комуністичними), декларації яких сприяли також загальне захоплення на той час ідеями соціальної рівності та побудови безкласового суспільства, а свобода господарчої ініціативи обмежувалася б вимогами соціальної справедливості, суспільної рівноваги та державного планування тощо.

Принагідно зауважу, що певні ознаки соціалістичної спрямованості соціально–економічної програми ОУН(б) було помічено й радянською розвідкою (зокрема її фронтовими політичними управліннями). Так, наприклад, начальник політуправління I Українського фронту генерал–майор С. Шатілов повідомляв, між іншим, у цілком таємному політдонесенні від 8 березня 1944 р. «про діяльність українських націоналістів у західних районах України», що III надзвичайний з'їзд ОУН в серпні 1943 р. прийняв програму Організації, де «демагогічно викладаються деякі соціалістичні принципи й рішучо відкидається радянська система та створені нею державні, політичні, господарські і культурні форми управління» [20, арк. 198–211].

Ось як визначав свою позицію у цій сфері сам провід ОУН(б) у 1943 р.: «Історичну еволюцію нації в монолітну суспільність хоче ОУН прискіпати шляхом знищення всіх економічних і соціальних нерівностей. Вважаємо, що в сучасну історичну добу є всі дані для побудови такого економічного ладу, який дасть рівні шанси праці, заробітку всім громадянам. Знищуючи всі форми експлуатації кляси клясою, створимо в Україні справедливий суспільний лад.

Тільки при такому суспільному ладі буде запорука, що державна влада не стане на службі одній клясі, буде організуючим, плануючим і керуючим органом цілого народу.

Ідеалом нової суспільності є вільна одиниця. Вільний почин людини буде основною рушійною силою суспільного життя. Але цей вільний почин може йти тільки в суспільному напрямі і не сміє в жодному разі йти по лінії шкурницьких інтересів та в результаті вести до визиску інших «вільних» людей, подібно як це буває в умовах капіталізму» [17, с. 10].

Прикметно, що попри присутність згадок про виробничо–професійний поділ, безкласове суспільство та домінацію–мету – здобуття Української Держави, від серпня 1943 р. (після III Великого збору ОУН) у теорії держави бандерівської ОУН з'являються виразні консервативні та ліберально–демократичні дефініції. Так, зокрема, з'явилася теза, що «ідеалом нової суспільності є вільна людина», а соціально–політичний лад майбутньої

держави визначався вже не як «націократія», а як «новий лад».

Зміни у програмі та нові акценти у баченні засад побудови Української Самостійної Соборної Держави були зумовлені не лише внутрішньо українськими та зовнішніми військово–політичними обставинами, але й необхідні були самій Організації Українських Націоналістів бандерівського крила, що набирала нових сил, почала активно опановувати центральні та східні українські землі й яка життєво потребувала оновленої ідеології та оновленого державобачення за нових умов на тепер вже загальноукраїнському (загальнонародному) обширі своєї діяльності.

Певні зміни до вищезазначених принципів бачення аграрної політики оунівцями було внесено лише наприкінці 60–х років XX ст. на IV Великому зборі ОУН (революціонерів–бандерівців), що відбувся в двох частинах навесні 1968 року [5]. На той час Провід ОУН(б), і не тільки, жив очікуванням можливого зіткнення двох протидіючих систем у загостренні Холодної війни, господарчими й соціально–міжнародними проблемами в СРСР, зміцненням дисидентського антикомуністичного руху та очікуванням загострення революційної ситуації, які призведуть до вибуху у Радянському Союзі ланцюга національних революцій й початку визвольних війн поневолених більшовицьким режимом народів.

У цей «революційний період» здобуття і початкового закріплення Української Держави з ініціативи та в оперті на політичне керівництво зриву та його збройні сили було б створено Українське Революційно–Державне Правління (УДП) та Територіальні Управління – свого роду тимчасовий воєнно–політичний уряд, якому залежала би уся повнота влади «до закінчення визвольної війни проти Росії і проти всіх інших можливих агресорів України» [25, с. 133]. Передбачалося, що УДП видасть розпорядження, у якому узаконить попередні («доосновні») зміни тогочасного окупаційного державно–політичного, соціально–економічного та культурно–церковного ладу.

Територіальні Управління повинні були б запровадити земельну реформу через суцільну деколективізацію, переведення землі у приватну власність хліборобів, у визначених межах мінімуму і максимуму, враховуючи врожайність землі, характер господарства, величину родини тощо. Існуючі на той час технічні засоби мали би бути спільно використовувані в переходовому часі для засіву і збору всього врожаю. Кожна родина мала би бути забезпечена харчовими продуктами відповідно до кількості її членів.

Аби уникнути катастрофи голодом і забезпечити харчами армію, Територіальні Управління мали налагодити оподаткування селян–хліборобів. Передбачалося, відтак, що уникнення голодової катастрофи буде однією з центральних проблем української революційної влади, а отже й необхідно буде налагодити координацію зусиль сільського і міського населення, зокрема збройних сил, і життя превентивних заходів усіма державними і громадськими чинниками.

Національна Конституанта повинна була б впровадити кінцеві корективи до земельної реформи (розмір земельного фонду, фахових дослідних господарств, забезпечення переселенців–хліборобів, родин біженців тощо) та затвердити впроваджуваний революційним

порядком процес деколективізації. Усе це мало б бути втілено в життя після вивчення проблеми кваліфікованою державною Комісією, спільно з органами місцевого самоуправління і речниками хліборобів–власників.

В ОУН сподівалися, що деколективізоване сільське господарство й утворені висококваліфіковані господарі–власники, забезпечать не лише сільськогосподарськими продуктами населення, а й створять в майбутньому великі експортні можливості.

Провід ОУН(б) планував, що в майбутній Українській Державі селянство творитиме не лише поважний виробничо–продукційний фактор, а й буде великим «резервуаром людських сил, серед яких зберігаються українські національні традиції і своєрідний соціальний стиль, протиставний і москволюбному колективізму, і накиненому в минулому поміщицтву, як також деградації селянина до ролі лише прокурента хліба» [25, с. 156]. Водночас вирішальним критерієм при аграрних змінах в Україні, окрім інтересу нації, мало бути добро родини, а в майбутній перспективі – добро родини–роду, тобто цілих поколінь.

У майбутній Українській Державі земля мала належати народові, як її єдиному господареві, а відтак обцялося, що вона буде передана селянам безкоштовно у приватну власність в розмірові середнього типу господарств, для яких мало бути встановлено дозволена законом верхню і нижню межу. Спекуляцію землею передбачалося заборонити, проте, що розумілося під терміном «спекуляція землею» не витлумачувалося. Натомість зазначалося, що селянські двори зможуть об'єднуватися у сільськогосподарські кооперативи або ж організовуватися у виробничі об'єднання. Держава ж мала забезпечувати всебічну технічну та фінансову допомогу сільському господарству. З цією метою планувалося створити сільськогосподарський банк, а для постійного вдосконалення сільського господарства мали бути створені державні дослідні станції, насінні та тваринно–розплідникові господарства. В розпорядженні держави також залишатиметься земельний фонд, необхідний для публічних, наукових і військових цілей [25, с. 156–157].

Тож в аграрній сфері ОУН(б) сповідувало виразну політику соціалістично–солідаристського підходу з ознаками націократичних (згодом – націонал–консервативних) засад, а її модель організації та ведення народного господарства на селі передбачала як індивідуально–приватну, так і колективну (кооперативну, артільну; у перехідному періоді допускалося навіть тимчасове існування колгоспно–радгоспних господарств із жорстким запереченням їхнього комуно–радянського способу функціонування) форми власності, проте за усіх цих можливих різновидах неодмінно мала бути наявною визначальна розподільчо–регуляторна присутність держави (в тому числі й з елементами планової системи).

Цілком очевидно, що ця державна модель (у нашому випадкові – у галузі сільського господарства) була сконструйована тоді, протягом середини – другої половини ХХ ст., у своїй фундаментальній (основоположній) формі, а натомість термінологія, певні деталі та окремі теоретичні нюанси мали би ще обговорюватися й очікували своєї кореляції й конкретизації (вочевидь з огляду на практичні уроки й фактичну дійсність під час та в процесі втілення її в життя вже безпосередньо в Україні під час розбудови державності). Головним, на той час, було висловити громадянству загальне бачення бандерівською

Організацією Українських Націоналістів майбутньої форми організації життя народу, соціально–політичного ладу в країні та, зокрема, аграрної політики, в тому числі з прагненням викинути з неї ліберально–капіталістичний та соціалістично–комуністичний «баласт» і представити основи власної моделі Української Самостійної Соборної Держави.

Список використаних джерел

1. Боротьба й діяльність ОУН під час війни. Політичні вказівки (травень 1941 р.) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – Б.м., 1955.
2. Відновлення Української держави в 1941 році. Нові документи і матеріали. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2001.
3. Вказівки на перші дні організації державного життя // ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.69.
4. Гай–Нижник П. П. Відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 р. / Павло Гай–Нижник // Держава у теорії і практиці українського націоналізму. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції, Івано–Франківськ, 26–27 червня 2015 р. – Івано–Франківськ: Місто НВ, 2015. – С.52–67.
5. Гай–Нижник П. П. «Джерелом влади в Українській державі буде народ–суверен» (яку державу прагла створити ОУН(р) наприкінці 1960–х та у 1970–х рр.) / П. П. Гай–Нижник // Гілея. – 2015. – Вип.96 (№5). – С.124–136.
6. Гай–Нижник П. П. «Перед нами знову і знову постає реальна і жива картина майбутньої держави України» (яку державу прагла створити ОУН(б) у другій половині 1940–х та у 1950/1960–х рр.) / П. П. Гай–Нижник // Гілея. – 2015. – Вип.95 (№4). – С.71–79.
7. Гай–Нижник П. П. «Тільки вповні Суверенна Українська Держава може забезпечити українському народові свободне життя» (яку державну модель прагла створити ОУН(б) у 1941–1943 рр.) / П. П. Гай–Нижник // Гілея. – 2015. – Вип.97 (№6). – С.61–71.
8. Гай–Нижник П. П. Українська Держава: історична доконаність і розвіяна паралельна дійсність (Акт 30 червня та революційне державотворення під проводом ОУН(р) у 1941–1942 рр. як вияв національного чину та символ суверенних прагнень українського народу) / Павло Гай–Нижник // Гілея. – 2015. – Вип.98 (№7). – С.49–65.
9. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Ф.13. – Спр.372. – Т.48.
10. Там само. – Спр.376. – Т.4.
11. Державний архів Вінницької області. – Ф.Р–1021. – Оп.1. – Спр.4.
12. 3 програмних постанов III Надзвичайного Великого Збору ОУН (С. Бандери) 21–25 серпня 1943 р. // ОУН і УПА в 1943 році: Документи. – К., 2008. – С.212–224.
13. Літопис УПА. Нова серія. – Т.2. – Київ–Торонто, 1999.
14. Наша сила в нас самих. Як ставиться ОУН до земельного питання в Україні? // Воля Покуття. – 1941. – 31 липня.
15. Наша сила в нас самих. Як ставиться ОУН до земельного питання в Україні? // Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – Львів; – Київ, 2001.
16. Постанови Другого Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в квітні 1941 р. // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. [Закордонні частини Організації Українських Націоналістів]. – Б.м., 1955.
17. Постанови III–го Надзвичайного Великого Збору Організації Українських Націоналістів, що відбувся в дні 21–25 серпня 1943 р. – Б.м., 1943.
18. Стецько Я. С. 30 червня 1941. Проголошення відновлення державності України / Ярослав Стецько. – Лондон, 1967.
19. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941. Збірник документів і матеріалів. – Львів; – Київ, 2001.
20. Центральний архів Міністерства оборони Російської Федерації. – Ф.32. – Оп.11289. – Спр.587.
21. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.15.
22. Там само. – Спр.27.
23. Там само. – Спр.48.
24. Там само. – Спр.69.
25. Четвертий Великий Збір Організації Українських Націоналістів (ОУН). – Перший том. Постанови. – Б.м.: Видання Організації Українських Націоналістів (ОУН), 1969.

26. Щур Ю. Нарис історії діяльності Організації Українських Націоналістів на Східноукраїнських землях / Ю. Щур. – Запоріжжя, 2006.

27. Bundesarchiv–Militärarchiv (BArch–MA) in Freiburg im Breisgau. – Ф. RW 5. – Спр. 464.

References

1. Borotba i diyalnist OUN pid chas viyny. Politychni vkazivky (traven 1941 r.) // OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsiy ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 r. [Zakordoni chastyny Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv]. – B.m., 1955.

2. Vidnovlennya Ukrainskoi derzhavy v 1941 rotsi. Novi dokumenty i materialy. – K.: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 2001.

3. Vkazivky na pershi dni organizatsii derzhavnogo zhyttya // TSDAVO Ukrainy. – F.3833. – Op.1. – Spr.69.

4. Hai–Nyzhnyk P. P. Vidnovlennya Ukrainskoi Derzhavy Aktom 30 chervnya 1941 r. / Pavlo Hai–Nyzhnyk // Derzhava u teorii i praktytsi ukrainskogo natsionalizmu. Materialy VI Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, Ivano–Frankivsk, 26–27 chervnya 2015 r. – Ivano–Frankivsk: Misto NV, 2015. – S.52–67.

5. Hai–Nyzhnyk P. P. «Dzherelom vlady v Ukrainyï derzhavi bude narod–suveren» (yaku derzhavu pragra stvority OUN(r) naprykintsi 1960–h ta u 1970–h rr.) / P. P. Hai–Nyzhnyk // Gileya. – 2015. – Vyp.96 (№5). – S.124–136.

6. Hai–Nyzhnyk P. P. «Pered namy znovu i znovu postae realna i zhyva kartyna maibutnoï derzhavy Ukrainy» (yaku derzhavu pragra stvority OUN(r) u drugiy polovyni 1940–h ta u 1950/1960–h rr.) / P. P. Hai–Nyzhnyk // Gileya. – 2015. – Vyp.95 (№4). – S.71–79.

7. Hai–Nyzhnyk P. P. «Tilky vpovni Suverenna Ukrainka Derzhava mozhe zabezpechyty ukrainskomu narodovi svobodne zhyttya» (yaku derzhavnu model pragra stvority OUN(b) u 1941–1943 rr.) / P. P. Hai–Nyzhnyk // Gileya. – 2015. – Vyp.97 (№6). – S.61–71.

8. Hai–Nyzhnyk P. P. Ukrainka Derzhava: istorychna dokonanst i rozviyana paralelna diysnist (Akt 30 chervnya ta revolutsiïne derzhavotvorennya pid provodom OUN(r) u 1941–1942 rr. yak vyvay natsionalnogo chynu ta smvol suverennyh pragnen ukrainskogo narodu) / P. P. Hai–Nyzhnyk // Gileya. – 2015. – Vyp.98 (№7). – S.49–65.

9. Galuzevyi derzhavnyi arhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy. – F.13. – Spr.372. – T.48.

10. Tam samo. – Spr.376. – T.4.

11. Derzhavnyi arhiv Vinnytskoi oblasti. – F.R–1021. – Op.1. – Spr.4.

12. Z programnyh postanov III Nadzvychainogo Velykogo Zboru OUN (S. Bandery) 21–25 serpnia 1943 r. // OUN i UPA v 1943 rotsi: Documenty. – K., 2008. – S.212–224.

13. Litopys UPA. Nova seriya. – T.2. – Kyiv–Toronto, 1999.

14. Nasha syla v nas samykh. Yak stavtytsya OUN do zemelnogo putannya v Ukraini? // Volya Pokuttya. – 1941. – 31 lypnya.

15. Nasha syla v nas samykh. Yak stavtytsya OUN do zemelnogo putannya v Ukraini? // Ukrainke derzhavotvorennya. Akt 30 chervnya 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv. – Lviv; – Kyiv, 2001.

16. Postanovy Drogogo Velykogo Zboru Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv, scho vidbuvysya v kvitni 1941 r. // OUN v svitli postanov Velykykh Zboriv, Konferentsiy ta inshykh dokumentiv z borotby 1929–1955 r. [Zakordoni chastyny Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv]. – B.m., 1955.

17. Postanovy III–go Nadzvychainogo Velykogo Zboru Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv, scho vidbuvysya v dnyah 21–25 serpnia 1943 r. – B.m., 1943.

18. Stetsko Y. S. 30 chervnya 1941. Proghoshennya vidnovlennya derzhavnosti Ukrainy / Yaroslav Stetsko. – London, 1967.

19. Ukrainke derzhavotvorennya. Akt 30 chervnya 1941. Zbirnyk dokumentiv i materialiv. – Lviv; – Kyiv, 2001.

20. Tsentralnyi arhiv Ministerstva obony Rossiyskoy Federatsii. – F.32. – Op.11289. – Spr.587.

21. Tsentralnyi derzhavnyi arhiv vyschyh organiv vlady i upravlinnya Ukrainy. – F.3833. – Op.1. – Spr.15.

22. Tam samo. – Spr.27.

23. Tam samo. – Spr.48.

24. Tam samo. – Spr.69.

25. Chetvertiy Velykyi Zbir Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv (OUN). – Pershyi tom. Postanovy. – B.m.: Vydannya Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv (OUN), 1969.

26. Schur Yu. Narys istorii diyalnosti Organizatsii Ukrainykh Natsionalistiv na Shidnoukrainskykh zemlyah / Yu. Schur. – Zaporizhzhya, 2006.

27. Bundesarchiv–Militärarchiv (BArch–MA) in Freiburg im Breisgau. – Ф. RW 5. – Spr.464.

Hai–Nyzhnyk P. P., Doctor of Historical Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Head of the Department of Historical Studies, Research Institute of Ukrainian history (Ukraine, Kyiv), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

The concept of the basic principles of agriculture (agrarian) policy of the future Ukrainian State in socio–economic model OUN(b)

In the article the concept of basic principles of vision OUN(b) policy in agriculture in accordance with its model of the Ukrainian state, which was produced by the spovidvalasya and in the middle and the second half of the twentieth century.

Keywords: agrarian policy, agriculture, collective farm system, OUN(b), land issue, Ukrainian State.

Гай–Нижняк П. П., доктор исторических наук, академик Украинской академии наук, заведующий отделом украинских студий, Научно–исследовательский институт украиноведения (Украина, Киев), Hai–Nyzhnyk@ukr.net

Концепция основных принципов сельскохозяйственной (аграрной) политики будущего Украинского государства в социально–экономической модели ОУН(б)

Освещаются концепция основных принципов видения ОУН(б) политики в области сельского хозяйства в соответствии с её моделью построения Украинского государства, которая вырабатывалась и исповедовалась Организацией в середине и во второй половине XX в.

Ключевые слова: аграрная политика, сельское хозяйство, колхозная система, ОУН(б), земельный вопрос, Украинское государство.

* * *

УДК 94(477)

Лукашів В. Я.,
кандидат історичних наук, Тернопільський
національний педагогічний університет
ім. Володимира Гнатюка (Україна, Тернопіль),
terr87lukaschiw@gmail.com

МАТЕРІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ «ТОВАРИСТВА ІМ. М. КАЧКОВСЬКОГО» У ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1919–1939 РР.)

Досліджено матеріальні аспекти розвитку москвофільської культурно–просвітньої інституції – «Товариства ім. М. Качковського» у Західній Україні в міжвоєнний період. Діяльність організації відбувалася у складних умовах національно–культурного життя українців. Товариство мало на меті поширення освіти, грамотності та знань серед широкого загалу. Висвітлено процес розвитку майнового стану інституції, фінансові проблеми діяльності його місцевих осередків – філій і читальень. Показано рентабельність господарства «Товариство ім. М. Качковського» упродовж окресленого періоду. Доведено вплив інституції на суспільно–політичне, господарсько–економічне та культурно–просвітнє життя широкого загалу.

Ключові слова: «Товариство ім. М. Качковського», Західна Україна, москвофільство, міжвоєнний період, матеріальні аспекти.

Досліджувана тема є актуальною, оскільки дає змогу проаналізувати розвиток фінансового становища москвофільської суспільно–політичної течії крізь призму культурно–просвітницької діяльності «Товариства ім. М. Качковського» на західноукраїнських землях упродовж окресленого періоду.

Мета статті – дослідити матеріальні аспекти розвитку «Товариства ім. М. Качковського» у Західній Україні в міжвоєнний період.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: проаналізувати матеріальні передумови відновлення діяльності місцевих осередків товариства у Західній Україні; дослідити фінансові складові інституалізації організації «Товариства ім. М. Качковського» в означених хронологічних рамках; простежити загальні тенденції й особливості розвитку матеріального становища організації та охарактеризувати його вплив на господарсько–економічне життя широкого загалу.